

Мой Нёман

З маленства люблю рэчку, жывую плынь яе вады. Ёсць у гэтай з'яве нешта таемна-роднае, што грэе душу і будзіць лёгкі смутак...

Невялікая рэчка цячэ зусім блізка перад нашаю хатаю ў Новым Свержні, і мы з сястрою, малыя, седзячы падоўгу на лаўцы ля палісадніка, глядзелі на ваду. Гэта, калі бацькоў не было дома, і нам дазвалялася выходзіць за веснічкі, толькі каб пасядзець на лаўцы. Я яшчэ любіў класціся на лаўку бокам і ў такім становішчы назіраць за рэчкаю. Яна тады здавалася казачна шырокаю, малазнаёмаю. Хаця наша рэчка, што выцякала непадалёк праз застаўкі млына з невялікай таксама Жацераўкі і мела прызначэнне круціць драўлянае кола млына, была вузкая і мелкая. Але з гадамі яна вырабіла прыёмнае жвірыстае дно, перад нашаю хатаю шыракавата расцякалася і была для нас, навакольных хлапчукоў, найлепшым месцам, дзе бавілі час ад вясны да восені. Тут мы няспынна плюхаліся ці лавілі рыбу, найбольш калюшак у глыбейшых месцах (на дубец-нітку з чарвяком і ў ваду), шукалі і затым калекцыянавалі розныя па форме і колеры каменьчыкі, ляпілі з шэра-сіняга рачнога глею фігуркі звяроў і жывёл.

Любілі рэчку ўсе, нават наш стары кот, які цярпліва хадзіў за мною па беразе, калі я лавіў калюшак. Нярэдка ж у добрае сонечнае надвор'е, асабліва ціхім падвечоркам, ён сам выходзіў на промысел. Асцярожна перабіраўся па каменьчыках, што выступалі з вады, да сярэдзіны плыні, выбіраў месца на мелкаводдзі-перакаце, дзе рыба рухалася марудна, усаджваўся на маленькім камені, умяшчаючы на сухой яго частцы кончыкі чатырох лапаў, і застываў у чаканні. Часам пачынаў працяжна мяўкаць ад адчаю, што ласунак не паяўляецца. Калі ж рыба набліжалася, імгненна выкідваў уперад лапу і, не зважаючы на прыкрую для кагоў водную працэдуру, чапляў кіпцюрамі здабычу.

Рэчка перад хатаю вабіла і таму, што ўлівалася ў вялікі і мала даступны тады Нёман. Ён, праўда, знаходзіўся до-сыць блізка. Дастаткова было, падскокваючы, прабежчыся вулачкаю, што пятляла па беразе рэчкі, уніз па яе цячэнні, мінуць апошнія хаты і спыніцца ля канцавой на гэтай ус-краіне сядзібы Кандыбовічаў, як перад табою адкрывалася шырокая лугавіна, блізкі бераг Нёмана, бялюткія пясчаныя горкі старажытнага замчышча на тым баку ракі і далей цёмна-зялёная загадкавая паласа лесу. Але гэта была для малых забароненая зона. Рэальны Нёман з яго пывучай паэ-тычнай назваю жыві пакуль у хатніх гаворках дарослых, якія ўспаміналі яго вельмі часта, што не дзіўна, бо мястэчка Новы Свержань раскінулася літаральна на яго беразе. Таму самыя розныя гаспадарскія клопаты звязаны былі з Нё-манам. Мы, малеча, сустракаліся з ім твар у твар хіба што толькі падчас ранняга крыгаходу, калі мацяркі прыводзілі нас на грэблю каля моста, які вёў на Акінчыцы, каб палю-бавацца на стыхію. Цікава і страшнавата было глядзець, як напаўзаюць на ледарэзы, ахоўнікі моста, велізарныя крыгі, як ломячыся на кавалкі, прарываюцца да яго апо-раў, як дробненька дрыжыць гэты стары драўляны высокі мост, як імкліва рвуцца ўперад струмені вады, пераваро-чваючы ільдзіны з умерзлымі ў іх часта кустамі і купінамі, пакідаючы на беразе падушкі бела-рудаватай пены, што няспынна варушылася, нібы жывая. Нашы маладыя мамы пужліва тулілі нас да сябе, аберагаючы ці то ад золкага подыху ледзяных глыбаў, ці то ад усялякай напасці, што міжволі нагадвала зараз пра сябе.

А неўзабаве ішла вялікая вада – разліваўся Нёман. Яна залівала і лугавую пойму, і цэлыя вуліцы з падворкамі і агародамі, у тым ліку і нашу вулачку. Прыходзіла ў двор, нават мінала ганак, і тата загадзя рабіў масткі, што вялі з ганка далей у двор, на вышэйшае месца. У хату вада пры-ходзіла рэдка. Распавядалі толькі, што калі я нарадзіўся, мама паспела спаласнуць пялёнкі ў хатняй вадзе, пакуль

сям'я перабіралася да суседзяў Чабатарэвічаў. У паводку міма нашай хаты плылі на чайках тыя суседзі, якія жылі на нашай вулачцы бліжэй да Нёмана – Карпоцкія, Чыневічы, Сабалеўскія. Іх хаты стаялі на пагорку і цяпер апынуліся на выспе. На чайцы я з татам не раз наведваў бабулю, хата якой была ў канцы вуліцы Румовай і зараз таксама стаяла на выспе. Дзіўнавата было глядзець з чайкі на зеленавата-жоўтую ваду і бачыць праз яе тоўшчу знаёмую пясчаную дарогу, па якой не раз бегаў да бабулінай хаты.

Падрасшы, пайшоўшы ў школу, мы зведвалі Нёман зблізку. Яшчэ вясною, калі сплывала вялікая вада і Нёман уваходзіў у свае берагі, а на лузе ў нізінах заставаліся вялікія азёры, мы кідаліся ў гэтыя азёры, падымаючы фантаны пырскаў. Так прыемна было пабегаць па мелкай стаячай вадзе, сагрэтай веснавым сонцам. І само гэта доўгачаканае сонца, і шырокі водны прастор, бліскучая жаўцізна лотаці, якая цягнула з вады свае галоўкі-кветкі і ўтварала на яе паверхні суцэльныя дываны, што пахлі непаўторным водарам вясны, – усё цешыла, як магла толькі цешыць утульная і лагодная цяплынь роднае мясціны.

Мы рана навучыліся плаваць, ныраць, затрымліваць падоўгу пад вадой дыханне, вывучаць адкрытымі вачыма рачное дно. Зведалі да драбніц геаграфію і тапаграфію Нёмана і яго берагоў і зусім не задумваліся над тым, што ж абазначаюць розныя дзіўныя наднёманскія тапонімы. Напрыклад, уверх па рэчцы, калі выбегчы з нашай вулачкі, цягнулася паласа рэчышча з назваю “Тамаванне”. Тут было калісьці асабліва глыбока з левага берага, і глыбіня была змрочна-чорная ад тарфянога цёмнага дна. Тут купаліся дарослыя. Вышэй за паваротам ракі – “Галубятнік”, дзе больш лавілі рыбу, але таксама купаліся. Бераг быў высокі, і з яго так зручна было даваць нырца. Але найбольш быў абжыты намі Нёман на “Гарманаўцы”, насупраць старых, зарослых хвойнікам яўрэйскіх могілкаў (назва – ад прозвішча “пана Германа”, віленскага гараднічага, дзяржаўцы мяско-

вага двара, які ў 1495 годзе набыў Літавор Храптовіч). Гэта ўжо быў час, калі маё пакаленне немаможных местачкоўцаў узяло ў рукі пастушковую пугу, а на плячо палатняную торбачку з паўлітэркам малака і кавалкам хлеба і мела неўзабаве пад апекаю цэлыя статкі, каб зарабіць на зіму жыта і дакласці свой сціплы ўнёсак у сямейны бюджэт.

Я стаю сёння тут, на беразе Нёмана, і бачу сябе і сваіх сяброў у летнюю гарачыню, калі плыве-пераліваецца ў паветры спякотнае марыва, калі кароў на гэтым аб'едзеным ужо лузе цяжка ўтрымаць, тым больш, што іх даймаюць сляпні і авадні. А нам ніяк не хочацца вылазіць з вады. І мы плаваем-боўтаемся да пасінення, пакуль не рашымся перагнаць сваіх рагуль праз бліжэйшы Фарфурніцкі брод на той бок (тут была ў II-ой пал. XVIII ст. мануфактура Радзівілаў па вырабе фарфоравага посуду), каб прыпасвіць на чужой, старасвяржэнскай сенажаці, а самім паесці да аскомы на зубях яшчэ няспелых, але такіх буйных і смачных парэчак, што хаваліся тут у прыбярэжных зарасніках. Я сёння бачу, як уцякаем мы ад раптоўнага дажджу ў Нёман, папярэдне схаваўшы адзенне ў берагавую нішу, і вада здаецца цяпер, калі дождж палівае толькі галаву, на дзіва цёплай і ласкавай. Я бачу, як сядзім мы на гэтым беразе раніцаю. Каровы дружна скубуць росную, хаця і маленькую, нібы састрыжаную траву, а мы, сціснуўшыся ад холаду і недаспанай ночы, забаўляемся рознымі гісторыямі. Часцей я пераказваю, каторы ўжо раз, М. Гоголя ("Вій", "Страшная помста", "Тарас Бульба") з адной з першых і любімых маіх кніг, што былі ў нашай хаце.

Я доўга стаю на Гарманаўцы каля Фарфурніцкага броду, гляджу на ваду, узіраюся ў бераг, нібы шукаю свае даўнія сляды... Дзе ты, чарнагаловы худзенькі хлопчык з парэпанымі, збітымі да чарнаты нагамі? Дзе ты дзеўся? Дзе ты, мой Нёман? Рака звузілася і моцна змялела. Там, дзе калісьці плылі нашы каровы, а мы з імі (зноў жа, каб папасвіць хоць крыху на чужой дагледжанай сенажаці), падграбаючы ад-

ной рукой, бо ў другой быў скрутачак з адзеннем, там я зараз лёгка пераходжу на другі бок, і вада дастае мне толькі вышэй калена. Іду берагам вышэй цячэння, бо мая рака – і там, дзе Галавенчыцкі брод, дзе Высокі востраў, а за ім Нізкі востраў аж да Дворнага вострава. Далей ужо былі ўладанні хлопцаў з Мікалаеўшчыны, з якімі мы не раз уступалі ў баявыя канфлікты. У гэтых мясцінах Нёман асабліва звлісты і суровы: хуткая яго плынь, глыбокія віры. Але і тут, далёка ад Сержна, у кожнай мясціне мы купаліся, збіралі ажыны ў лазовых хмызняках, зразалі жаўтаватую і мяккую ўвосень ракіту, каб плесці кашы, якія выштукоўвалі на розныя гаспадарчыя і дэкарацыйныя патрэбы. Праўда, цяжка пазнаць гэтыя берагі, так зараслі яны кустоўем і непрывычна вялікаю асакою. А за Высокім востравам, на якім калісьці многа было арэхаў, тырчыць недарэчны тут комін нейкай установы – турыстычнай базы ці прафілакторыя. Я не пайду туды ніколі, не пайду паглядзець на гэты чужы мне будынак. Я іду берагам свае ракі і зноў, як заварожаны, гляджу на ваду. Змяніўся ты, мой Нёман. Але мусіць таму, што змяніўся і я, мы змяняліся разам. А калі казаць шчыра, то найбольш змяніўся я сам. Пастарэў і не пабягу, падкідаючы пяткі, як калісьці, па гэтай вось сцежцы каля вады.

Я іду і думаю, што мінае лета, і пара мне вяртацца ў Гродна, туды, дзе прайшлі дзесяцігоддзі жыцця, дзе мая праца, сябры і... Нёман. Так, Нёман, таксама блізкі, зведаны, але зусім іншы – шырокі, хуткаплынны, з высокімі крутымі берагамі, праз якія перакінуты ў межах горада чатыры масты. У часы маёй маладосці мы з сям'ёй любілі прыходзіць на высокі бераг тады яшчэ чыстай ракі. Тут, у прыгарадным лясным масіве Пышкі можна было сустрэць у выхадны дзень шмат знаёмых. Купаліся, загаралі, адпачывалі. Я любіў паплаваць. Адноўчы нават рашыўся пераплысці на другі бок, і цячэнне знесла мяне далёка. Прыемна было часам, адарваўшыся ад штодзённых клопатаў на пачатку лета, пад'ехаць сюды аднаму, каб паляжаць на сонцы: не

хадзіць жа летам па горадзе з белаай шыяй і белымі рукамі. У такія часіны адзіноты, калі заставаўся сам-насам з Нёманам, калі цішыню парушаў толькі лёгкі шум соснаў над галавою, далёкае кукарэканне пеўняў з прырэчнай вёскі на тым беразе ды зрэдку гул бела-блакітнага, нібы цацачнага цеплахода або цягавітай баржы, што везла горы пяску і жвіру, начэрпаных з рачнога дна, тады думалася, што гэтая вада прыплыла адтуль, зверху, яна абдымала мой Сверхань, яна – працяг таго Нёмана...

Даўно не хаджу я ў Пышкі, на высокі бераг ракі, за які ўчапіліся магутнымі каранямі выносістыя сосны. Даўно не езджу там, паўз бераг на лыжах, не злятаю з берагавой круцізны ўніз, на рачны лёд, уккрыты снегавым футрам. Ды і снегу ў Гродне цяпер амаль няма. Толькі калі праязджаю цераз мост у любую пору года, абавязкова паварочваюся так, каб убачыць Нёман. Яна патрэбна мне заўсёды, рака майго лёсу. Так дзіўна і так стала трымае мяне жыццё на яе берагах. Нёман для мяне адзіны – той свяржэнскі і гэты гродзенскі. Але яны розныя, як розныя юнацтва і старасць. Вядома ж, мяне мацней кліча той Нёман. І я праязджаю і буду праязджаць, пакуль трымаюць ногі, да яго на сустрэчы.

Вось сёння стаю ля самай вады на Гарманаўцы, і няяснае пачуццё жалю, дабрыні і ўдзячнасці агортвае мяне. Гэтак жа пахне травяністы бераг ракі, гэтак, як калісьці, гайдаюцца пад вадою водарасці, гэтакі ж смак вады, хаця яна стала не такою чыстаю нават тут. Галоўнае, што плынь вады ў гэтай мясціне так многа гаворыць мне пра жыццё, пра яго вечны рух. Я буду вяртацца да цябе, Нёман. Спачатку пастаю каля сваёй свяржэнскай хаты, каля маленькае свае рэчкі. А затым вулачкаю, якая моцна разбудавалася, выйду на твой бераг і доўга буду глядзець на спакойную плынь вады. Мне падасца, што Нёман нячутна мяне прывітаў.